

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Marcelijus Martinaitis

2013-11-04

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Poezija

AUTORIUS: Gražina Martinaitienė

DATA: 2013-11

Marcelijus Martinaitis

Gražina Martinaitienė

Spausdinami tekstai - vieni paskutiniųjų Poeto kūrinių, rastų tarp jo rankraščių. Eilėraščius ir užrašų fragmentus surinko ir spaudai parengė Poeto žmona Gražina Martinaitienė.

Ten, kur aš buvau

aš ėjau ir ėjau ir ėjau

vis ėjau ir grįžau ir grįžau

sugrįžau sugrįžau iš tenai

neradau neradau neradau

neradau ko ieškot išėjau

vėl ėjau ir ėjau vėl ėjau

kad surasčiau dėl ko išėjau

bet vis tiek nerandu nerandu

ko sugrįžęs iš čia išeinu

čia nėra čia nėra čia nėra

dėl ko vis dėl ko vis išeinu

kaip išėjęs ir ten nerandu
o kodėl o kodėl išeinu
palieku palieku palieku
kad ir vėlei sugrižčiau atgal
kur seniai čia manęs nebėra
nebėra nebėra ir nebus

Vienišas kaip mirtis

Į vakarus
Nuo Jurbarko vieškelio
Sklando vanagas
Vienišas vienišas -
Kaip mirtis
Virš laukų, kuriuose
Jau seniai nėra kam numirti.

Pelytė mano knygų lentynoje

Ji pasirodo naktimis iš urvelio,
Prasigraužto virš knygų lentynos.
Ją matau, kaip perbėga knygų viršeliais,
Sustoja ties kai kuriais pavadinimais -
Tada prausiasi.
Kažkodėl sustingsta ties kai kuriomis raidėmis.
Apžiūri visas mano knygas.
Nežinau, ar ką nors ji supranta -
Maža barbarė.
Sustoja virš pavadinimo,
Prausiasi -

Ar ką nors ji supranta?
Stebiuosi jos domėjimusi knygomis,
Mano rankraščiais -
Kartais atrodo, kad juos skaito.
Pereina visas mano knygas,
Matau, jai perbėgant,
Kiek dar neperskaičiau.
Pagaliau
Nuo mano eilėraščių sąsiuvinio
Atsiplėšia keletą draiskanų
Ir dingsta savo urvelyje -
Jai kažkodėl labiausiai tinka rankraščiai.
Bet štai
Kelios jau dienos, nei vakar,
Nei užvakar, nei šįvakar -
Nepasirodo.
Jos laukiu, neužmiegu
Ir galvoju,
Kas jai nutiko?
*
Ilgai ilgai žiūriu į ugnį.
Niekaip nedrišdavau
taip žiūrėti į moters veidą.
Šimkaičių miško aikštelėje
Sustojau miško aikštelėje,
lyg pajutęs,

kad čia kažkieno būta

prieš daug metų.

Kodėl esu gyvas?

Kodėl čia nebuva atvestas?

Stoviu

nusiėmęs kepurę, tyliu,

galvą nuleidęs,

tarsi laukdamas šūvio.

Kodėl tokie liūdni miškai

Lietuvoj?

Vanaginėje

Kai saulė leidžias į miškus,

toks drebulys viršūnėmis prabėga.

Visi nutyla,

tik menkas vabalėlis

dar bando smilga kopt aukštyn

į begalinį dangų.

Ir štai prasideda

dangaus didysis metas.

Tai laikas,

kai su miškais kartu nurimęs

be žodžių ir neišmanydamas,

stovėdamas prieš begalinį dangų,

kalbuos su savo siela.

Aukštai

Tenai, iš aukštai regis,

kad niekas nejuda žemėj.

Kalnų ir jūrų ramybė,

viršūnių ir slėnių ramybė -

amžinoji ramybė.

Valandų ir sekundžių ramybė,

didžiulių miestų ramybė.

Apačioj nejuda, lyg sustingę prieš amžinybę,

uraganai ir potvyniai.

Ten aukštai

galima trumpam

pabūt amžinybėj,

kuri taip pat nejuda,

kaip ir laikas,

kuris kada nors sustos.

Auksinis ruduo

Kažkur smuikuoja maestro

Auksinę rugsėjo melodiją.

Suvirpinti smuiko garsų,

Parkuose krenta lapai

Po praeivių kojomis.

Taip moterys keičia rūbus

Antroj gyvenimo pusėj.

Tai vasara numetė buvusius

Jau vystančius gražuolių rūbus,

Kuriuos gal tik vėjas netrukus pakels

Iš po kojų.

Vanduo nieko neatsimena

Tai buvo prieš daugelį metų.

Mes sėdėjom ant kranto tylėdami

ir matėm save vandeny.

Upėje mūsų abiejų atvaizdai

tai labiau susiglausdavo,

tai netikėtai išsiskirdavo,

tai vandens raibuliai

kažkur mus nunešdavo

ir vėl sugražindavo,

suglausdavo

sutaisydami.

Po daugelio metų

vėl sėdžiu jau vienas ant kranto,

žiūriu į vandenį

ir nematau nieko.

Nematau,

į kokius užmarštis vandenį,

į kokias pasaulio upes

nunešė mūsų atvaizdus?

Viską mato vanduo,

bet nieko jau neatsimena.

Tylėjom prie upės, jausdami,

kad niekad nebūsime kartu.

*

Miškais ateina vienišas,

toks vienišas ruduo.

Ir paukštis vienišas,

ir medis vienišas,

ir vienišas keleivis

tuščiam kely.

Medžiams ir augalams,

rodos,

tavęs daugiau nebereikia.

Ir vienišas,

toks vienišas ant knygos atverstos

nukritęs lapas.

*

Tik noriu, kad mano diena

kas rytą sugrįžtu,

kad ir snieguota, purvina,

vėjuota,

bet grįžtu.

*

Šitą naktį eisiu į laukus

Ir galvosiu tai, ką vėjai pūs,

Ir kam gluosnio šakose spindės

Vieniša, šalta rudens žvaigždė.

Tarsiu tyliai: broli žiemkenty,

Dobile, paparti, – tik matyt

Noriu, tik be žodžių klausti,

Mintimis atliept į vėjo klausą.

O iš tavo, gluosni, nulaužtų šakų
Susikursiu ugnį vidury laukų
Ir budėsiu, rytas kol pabus, -
Šildysiuos už tuos, kurių nebus.

Nemiga. Širdies demarkacinė linija

(Prisiminimas)

Naktimis spurda širdis,
lyg įsipainiojus į spygliuotas vielas
dviejų valstybių pasienyje,
pavojingoje zonoje.

Kur ji nori pabėgt
įstrigus ties demarkacine linija,
ties kuria niekas
nepraleidžiamas į aną pusę.

Mano gyvenimo belaisvė
naktimis
nori pabėgt nuo manęs,
uzurpatoriaus,
kankintojo,
ją alinusio visą gyvenimą
eilėraščiais,
alkoholiu,
netiesa,
savigrauža.

Sustoja. Pasiklauso.

Ir vėl skuba

įveikti nematomą kliūtį

anapus širdies linijos.

Tai viso

gyvenimo

nemiga,

gyvenant toj pusėj

demarkacinės linijos,

kol kada nors

tenai, anoj pusėj,

pasigirs

sargybinio šūvis.

Pėdos Kalėdų rytmetį

Kalėdų rytmetį

Sniegas kvepia prakartėlės šienų.

Jis užklojo rudens piktadarybes:

Viskas apsnigta, balta.

Miškas per naktį tapo katedra:

Kamienų kolonos, altoriai tankmėj

Žybčioja paausiuotais ledo kristalais.

Niekieno dar nevaikščiota -

Lyg pirmas išeinu į pasaulį,

Ne tas, kurį įsivaizdavau.

Atsigrėžiu tarsi paliestas.

Už manęs mano pėdos sniege -

Bet lyg ir ne mano, kažkieno kito,

Šią naktį Atėjusio.

Kalėdų pasaka

Sėdi senelė ir mezga
Aukštam giliam krėsle.
Pats pavasaris. Žydi sodas.
Žiedlapiai krenta
Ir gražiai margina jos drabužį.
Baigiasi vasara. Sėdi senelė,
Sėdi ir mezga. Namai ištuštėję.
Langai be stiklų.
Atlapos durys.
Sodą iškirto.
Suarė kelią bažnyčion.
Sėdi senelė ir mezga
Aukštam giliam krėsle.
Nugriovė namus. Užvertė šulinį.
Ūbam suartam lauke
Paliko tiktai senelę
Su mezginiu.
Žiema. Sninga ir sninga.
Tuščiam ir baltam lauke
Toli toli
Apsnigus senelė su mezginiu
Mezga šalčio raštus
Langams.
Vaikų langams Sibire -
Kalėdų rytmetį

Iš Paserbenčio...

*

Nenoriu nieko neveikti po mirties -

Tiek amžių

Negalėsiu nieko pasakyt, kas vyksta.

Keista,

Juk ir iki gimdamas

Tylėjau, nieko nepasakiau.

Kodėl nebijau nebuvimo iki šiol?

Iš užrašų

Vilniuje yra ne viena literatūrinė, su kūryba susijusi vieta, įstaiga, salė, kuri daug ką primena. Ten esi buvęs, kalbėjęs, bet jau nesiryžti, nenori ar negali laisvai įeiti, nes daug kas ten pakeista, perstatyta, įstiklinta, sėdi į kompiuterių ekranus akis įbedę kažkokie klerkai.

Kartą šovė į galvą mintis, kad štai savo mieste, kuriame pragyvenai keletą dešimtmečių, jau ir pats esi vis labiau ir labiau nepažįstamas ar neatpažįstamas, daug kur negali įeiti ar užeiti. Pastebėjau, kad mane jau pradeda kamuoti kažkokia buvusio Vilniaus nostalgija, antroji po paliktos tėviškės.

Vienas pažįstamas fotografas, keletą dešimtmečių aparatu pleškinęs išpūdingus senojo Vilniaus vaizdus, kartą pasakė, kad jam nėra jau kas veikti, nes dabartiniai miesto reginiai labiau tinka spalvotiems madų žurnalams, oficialiems leidiniams, komerciniams bei turistiniams bukletams. Kas atsitiko, kur per keliolika metų dingo paslaptingas Juditos Vaičiūnaitės poezijos senasis Vilnius?

Pagaliau literatūra, išvaryta iš buvusių Menininkų rūmų, didelių salių, susispaudė Rašytojų klube, Užupyje, įvairiose ankštose patalpose. Ar ne absurdas, kad net Gedimino prospekto pradžioje esanti kavinė vis dar vadinama „Literatų svetaine“, kurioje nesutiksi jokio literato, neaptiksi jokio pėdsako, kuris pateisintų šiuos žodžius puošnioje iškaboje.

Kaip verslas, pinigai, nauda įveikia atmintį, protą, parodo vien tos kavinės likimas, visiškas jos istorijos sunaikinimas. O juk tai garsioji tarpukario kavinė „Pas Rudnickį“, kurioje rinkdavosi Vilniaus intelektualai, paskui - „Literatai“, turintys dar ir kitą pavadinimą - „Pas Šabaniauskienę“. Čia yra buvojęs Cz. Miłoszas, B. Sruoga, R. Mackonis, V. Krėvė, Putinas, P. Širvys, J. Šiožinys, A. Šabaniauskas, mes jaunesni čia atlikome „praktiką“. Vienas iš paskutiniųjų pabuvojo V. Kavolis, kuris, visus stebindamas, čia studentams pasirašinėjo įskaitas.

Kur dabar tie kultūriniai, literatūriniai ženklai, kurie trauktų čia užeiti? Ar, sakysime,

kokie prancūzai visa tai būtų sunaikinę, ištrynę iš miesto istorinės ir literatūrinės atminties?

Štai kuo pavirsta nežabota miesto komercializacija.

Man sako: „Nesuprantu tavo eilėraščių.“ O kodėl dėl to taip reikia kankintis ar pykti? Yra daug dalykų, kuriais naudojuosi, bet jų „nesuprantu“. Štai rašau ir taip pat nesuprantu, kaip veikia mano kompiuteris, dėl to nesuku sau galvos ir nieko nekaltinu. Moku jį įsijungti, žinau, kur ir kokį klavišą paspausti. Spaudant tuos klavišus, į galvą ateina minčių ir vaizdų, kurie nesusiję su laidais, *failais* ir pan.

Ar neatsitinka taip, kad daug kas nemoka „įsijungti“ eilėraščio į savo „sąmonės tinklą“, nepažįsta poezijos „klavišų“. O juk yra tokių kūrinių, kurių ir aš „nesuprantu“, nenoriu „suprasti“, pasiduodamas jų įtaigai, kuri kartais būna stipresnė už teksto žodinių pavidalą. Štai čia atsiranda tai, kas nėra žodžiai, ko negali paaiškinti net pats sau.

„Nesuprantu“ tikrai geros poezijos. Todėl prie jos vis grįžtu ir grįžtu, neįmindamas didžiausios mįslės: kaip ir iš kur jinai trykšta, patirdamas tai, kas jos žodžiais nėra tiesiogiai pasakyta, ką aš pats atkuriu ar sukuriu ją skaitydamas, „prisimenu“ tai, ko, rodos, su manimi nėra atsitikę. Todėl kas kartą ji vis kita, nors niekas tekstuose negali pakeisti nė vieno žodžio.

Gali atrodyti keista, kad ir aš pats „nesuprantu“ daugelio savo eilėraščių. O „suprantama“ tai, kas jau būna negyva, daug kartų „vartota“, sukaustyta taisyklėmis, užmarinta akademiniuose traktatuose ir jokiais kitais pavidalais nesikartoja, neatsikuria kitose erdvėse, yra išmokta, mokymosi, studijų ar įvairių ideologijų paversta suvokimo trafaretais.

Kitas dalykas, kad daugybė eiliuotų tekstų neturi iš jų išvestų laidų, tai ir nėra kaip prie jų prisijungti. Dabar paskleista daug tokių poezijos tekstų, lyg jie būtų pianinai be klavišų.

Neretai literatūra užgožia rašytojo gyvenimą. Viešas poeto vaizdinys nėra realus: ypač dabar jį sukuria knygos, skaitytojai, rašiniai apie jo kūrybą, populiarumas, draugai, intrigos, reklama. Neretai ir jis pats susitapatina su tuo savo įvaizdžiu. Taip neretai būna apiforminamas žmogiškosios individualybės praradimas.

Kūryba kartais kūrėjuje pažadina monstrą.

Štai ir aš jaučiu, kad ir mano viešas gyvenimas yra visai kitas, mažai panašus į tą, kuri gyvenu „pats sau“. Tiesą sakant, aš net nežinau, kas ir kaip esu kitiems, kaip jie mane mato, vertina, prisimena.

Aš nesu tas, kuris būna matomas.

Esu tas, kuris štai nieko negalvodamas sėdi,

nieko nemato,

negirdi -

yra niekur.

Poezija ir diktatūra. Kartais pagalvoju apie tų dviejų dalykų keistą ryšį. Žinia, kad poezija yra jautriausia ir nepakančiausia dėl bet kokios diktatūros bei totalitarizmo pasireiškimo. Tokią kūrybą ypač provokuoja cenzūra, įvairūs policiniai režimai, todėl kartais ji būna įdomi, paveiki.

Tam tikrais visuotino pakilimo laikotarpiais poetai tampa savotiškais „diktatoriais“, siūlydami įvairias utopines, emociškai įtaigias idėjas, kuriomis trumpam įtiki įaudrinti žmonės. Tačiau netrukus pasirodo, kad jos netinka sienų apsaugai, steigti bankams, burtis partijoms ir pan., nes žmonės labiau pradeda tikėti pinigais, verslais, policija.

Ne vienas mūsų poetas prisimena tą trumpą nepakartojamą Atgimimo laikotarpį, kada dažnas galėjo pasijusti esąs „diktatorius“, o už jo nugaros jau stovėjo kiti, laukdami progos, kada galės išeiti į priekį.

Ir štai poezijos „diktatūra“ jau nuversta.

Dar apie tą patį. Yra kažkoks ir atvirkštinis ryšys, kai diktatorius kyla iš tekstų. Štai eilėraščius rašė Mao, Turkmėnbaši, jaunystėje juos kūrė Stalinas, Brežnevas ir kiti pasaulyje žinomi diktatoriai.

Stalinas tikriausiai galėjo būti genialiu rašytoju, tik neturėjo tam tikrų būtinų literatūrinių sugebėjimų. Savo „veikalus“ rašė nepaprastai skurdžiu stiliumi, nieko bendro neturinčiu su klasikine rusų literatūros kalba, nors pasižymėjo paranojišku užsispyrimu kurti Rusijos bei pasaulio ateities vizijas. Jis baisiomis represinėmis priemonėmis kūrė personažus gyvenime iš gyvų žmonių, pritaikydamas jiems vaidmenis ir nusikaltimus. Jis kūrė vieną didžiausių ir baisiausių XX amžiaus epų, kurį mums paliko užbaigti.

Orvelas savo garsiajame romane „1984“ darė tą patį, sukurdamas idealų valdymo ir manipuliavimo modelį pagal ideologines bolševikinio komunizmo doktrinas apie pasaulį, koks jis pagal jas turėtų būti. Bet jis tai darė su išgalvotais veikėjais ir jam istorijoje geriau pasisekė negu Stalinui.

Dabar neretai rimtai, o gal juokais būnu pavadinamas „klasiku“. Taip pavadintas nežinau nei ką atsakyti, nei kaip nuleisti juokais. Vis dažniau kas nors nori „pamatyti brangų poetą“, nei jį paskaityti.

Vieno susitikimo metu su mokiniais pavadintas „klasiku“, paklausiau, kas yra klasikas? Vienas toks guvus gal šeštos klasės mokinukas atsistojęs išpyškino: „Aš žinau! Klasikas yra rašytojas, kurį mokytoja užduoda perskaityti klasėje...“

Ir štai atėjo „suvaikėjimo“ metas, kai tave jau skaito vaikai, „nagrinėja“ mokykloje, rašo rašinius. Tuo tarpu vyresnieji tave jau yra perskaitę, susidarę tam tikrą kūrybos vaizdinį pagal kai kuriuos tekstus. To vaizdinio jau niekaip nepakeisi. Štai esi labiausiai laisvas, gali rašyti ką nori ir kaip nori, naujinkis ir atsinaujink, vis tiek būsi „Kukučio baladžių“ autorius. Išleidęs naują knygą esi giriamas, bet įtariu, kad ta knyga tikriausiai neskaityta, gražiai priglausta prie kitų „žinomų“ rinkinių.

Naujas netikėtas jausmas: stebi savo paties išėjimą iš dabarties į knygų lentynas.

Ką gali poezijos knyga, padėta šalia kompiuterio ar televizoriaus? Informaciniai elektroniniai tinklai staigiai pakeitė teksto sampratą. Tuose tinkluose išliekamoji teksto vertė neretai suprantama kaip balastas, triukšmas. Teksto ištrynimo įgūdžiai jau persimetė ir į meninę kūrybą.

Taigi iš atminties vos ne kasdien tenka „ištrinti“ gana daug eiliuotų tekstų, kurie visur veliasi, trukdo ką nors suvokti ir reiškia tik patys save. Su naujomis informacijos sklaidimo priemonėmis įsigali kūrybos bei teksto laikinumo sindromas. Atsitiko taip, kad *pradedu nekęsti tekstų!*

Kas ta išgarsinta globalinė *žinių visuomenė*? Ar tai nereiškia perėjimo prie grynai „kompiuterinio mąstymo“, kuris turi ištrinti literatūros, poezijos išstobulintą asociatyvinį suvokimą, ironiją, tam tikrą teksto rišlumą bei tvarumą. Vadinamoji internetinė poezija niekaip, nė už ko nesilaiko. Tokį niekalą rašydamas ranka net ir paskutinis grafomanas nediršdavo paleisti į viešumą.

Tai, kas prieš keletą dešimtmečių viešuose tualetuose buvo rašinėjama ant sienų, – dabar panašių tekstų randi vadinamuosiuose interneto puslapiuose. Ne vien kūryboje, bet ir įvairiose kitose srityse naujos komunikacijos priemonės užtikrina tekstų anonimiškumą.

Pikti, nepakantūs, dažnai ir genialūs žmonės, nesutardami su savo ypač dideliu moraliniu reiklumu ir savo gyvenime daromais nežmoniškais doroviniais nusikaltimais, nekęsdami savęs, trumpinasi gyvenimą palaidumu, alkoholiu, narkotikais, įvairiais pomėgiais. Save baudžia baisiomis, nežmoniškomis bausmėmis, kurių negalėtų skirti joks teismas. Taip būna tada, kai niekšybė ir aukščiausieji žmogiškumo kriterijai kūryboje, politikoje, gyvenime ima reikštis viename ir tame pačiame žmoguje. Vieni paleidžia kulną sau į kaktą. Kiti visokiais būdais siekia degraduoti, nusibaigti arba fiziškai, arba morališkai. Dar kiti kuria.

Dėl Daujotytės knygos apie S. Gedą.

Netikėjau, jog ši knyga galės sukelti tokias tamsias jėgas Lietuvoje. Kokie juodi yra komentatorių tekstai! Kaip ta knyga dar kartą pažadino nepakantumą, gal net kultūrinį žmonių tamsumą! Kaip tai anoniminei sąmonei vis reikia ką nors pamėtėti, kad ji pradėtų veikti. Kyla net kažkoks mistinis pojūtis, kad net po mirties iš ano pasaulio ir toliau veikia visus kiršindamas Geda, ką jis darė būdamas gyvas, daugelį žmonių įskaudindamas, apšmeiždamas, pakeldamas prieš juos ranką, kaip pakėlė net peilį prieš savo dukrą. Yra sumušęs net kelias man žinomas moteris. Mušti moterį yra pats žemiausias vyro elgesys. Su keliomis moterimis yra pasielgęs nepaprastai žiauriai, sutrikdęs jų sveikatą. Kaip „genijui“, kaip jis vadinamas komentaruose, leistina žiauriai spardyti savo vaikų motiną, ją nėsčią prievartauti? Ar tos ribos yra jau nusitrynusios? Nieko nesakau apie kūrybą. Bet ji nepateisina ir neišteisina to, ką padarė ir kaip elgėsi meno žmogus, kuriam yra privalomi visi žmogiškieji elgsenos reikalavimai, o nusižengimai turi būti žinomi ir įvertinami. Tik nežinau kada. Esant gyvam, tuoj po mirties, po daugelio metų ar amžinybėje? Tik kūrinis reikėtų paskaityti užmiršus jo gyvenimiškąjį asmenybės vaizdinį. Kada nors kūryba tikriausiai atsiskirs nuo jo

gyvenimo, ir tada bus suvokiama jos tikroji vertė.

Ne vienas rašytojas ne taip seniai elgėsi kaip fotografas, skelbiantis išryškintas nuotraukas, o jų negatyvus pasiliekančias sau. Dabar traukia tų pačių nuotraukų išsaugotus tamsius negatyvus, kuriuose ten, kur buvo balta, dabar – juoda.

Toks šuniškas liūdesys apima mėnesienoje. Tik tai praėjus – mėnulio apšviestos kapinės. Ten mirusius prikelia skundikai ir laikraščiai, nelaukdami pasaulio pabaigos. Kiek daug prikeltų, ir kiek naujai laidojama buvusiose jų kapavietėse! Kaip darosi ankšta gyvent!